

תוכן עניינים:

1. הקדמה.....1
2. מבוא.....2-3
3. פרק ראשון: התנועה הציונית לפני המהפכה.....4-8
4. פרק שני: התנועה הציונית בתקופת המהפכה.....9-11
5. פרק שלישי: התנועה הציונית ברוסיה לפני מלחמת העולם הראשונה.....12-13
6. פרק רביעי: מלחמת העולם הראשונה והצהרת בלפור.....14-18
7. פרק חמישי: סיכום ומסקנות.....19-20
8. בביליוגרפיה.....21-22

מבוא

חלוקות פולין בשנים 1772, 1793 ו-1795, היו אלו שהביאו להעברת מרבית אוכלוסיית פולין לשלטון הקיסרות הרוסית. היותם של המונים מיהודי פולין להיות נתינים רוסים, היה סימן לתחילתו של עידן חדש בתולדותיהם, עידן של פירוק הדרגתי של מערכת השלטון העצמי, בידי מוסדות המדינה הריכוזית וכן עידן של התפוררות החברה היהודית המסורתית. הסיפוח יצר למעשה תהליך של היווצרות זהות יהודית חדשה, הזהות היהודית רוסית¹. נראה שעד משבר הפוגרומים של השנים 1881-1882 נותרה המדיניות הרוסית כלפי היהודים עקבית מאוד. האמונה הייתה שאפשר יהיה לפתור את השאלה היהודית על ידי מדיניות של "התקרבות" ו"מיזוג", שכן יהודים אשר עברו את השינוי יוכלו להיות נתינים נאמנים ויצרנים. תחת שלטונו של אלכסנדר השני, התגברה ההשתלבות של היהודים בתרבות הסובבת במידה משמעותית, אך בו בזמן התגבר גם הריאקציה נגד כניסתם אל תוך החברה הרוסית².

שנות התשעים של המאה התשע עשרה היו עדות להתגבשות האנטישמיות של פקידים רבים לכדי השקפת עולם שלמה, שראו באנטישמיות ובלחימה ביהודים כמעין תרופת קסם להצלתו של העולם הישן. האנטישמים הפוליטיים האמינו כי היהודים התכוונה להפוך את הסדר המונרכי ברוסיה וכן להרוס את קהילת האיכרים ואת האצולה, על ידי הפעלה של כוחות כלכליים ופוליטיים העומדים לרשותם. במסדרונות של הממשלה באותה התקופה התגבשו למעשה שתי גישות: האחת שאותה ייצג משרד הפנים, אשר הגנה על הערכים הישנים ואילו השנייה, בייצוגו של משרד האוצר, אשר קידם את הרפורמה במדינה. אך לא קמו בעצם מנהיג או מוסד פוליטי אשר יכלו לשלב את המדיניות של הגופים השונים האלו.

העימות הזה וחוסר ההחלטיות הפוליטית אשר הייתה התוצאה שלו, היו בעצם גורם חשוב אשר תרם לפרוץ המהפכה הרוסית הראשונה ב-1905. מי שקיבל לידי את משרד הפנים היה ויאצ'סלב פלבה, לאחר הרצח של קודמו, דימיטרי סיפיאגין, החזיק בדעה כי כל היהודים שייכים למעמדות הנצלניים. הוא ניסה לדכא את הציונות ברוסיה, מרגע שחש שהציונים לא פעלו רק לקידומה של הגירה אלא גם ניסו לפתח מצע לאומי עבור יהודי רוסיה. באותה התקופה נאסר על הציונים להחזיק בכל משרה ציבורית או אפילו ציבורית למחצה בחברה היהודית, ומערכת בתי הספר הפרטיים של היהודים נבדקה על מנת לוודא שאין בה נטיות ציוניות³.

¹ איליה לוריא, (2011), "הקדמה – תולדות יהודי רוסיה, כרך שני" בתוך תולדות יהודי רוסיה – מחלוקות פולין עד נפילת הקיסרות הרוסית, 1772-1917, מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, ירושלים. עמוד 9.
² ג'ון קליר, (2011) "התפתחות החקיקה כלפי היהודים ברוסיה (1772-1881) בתוך תולדות יהודי רוסיה – מחלוקות פולין עד נפילת הקיסרות הרוסית, 1772-1917, מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, ירושלים. עמוד 23.
³ היינץ-דיטריך לוזה (2011), מתיקון לאפליה נטיות חדשות במדיניות כלפי היהודים בקיסרות הרוסית 1881-1914 בתוך תולדות יהודי רוסיה – מחלוקות פולין עד נפילת הקיסרות הרוסית, 1772-1917, מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, ירושלים, עמוד 33.

פרק ראשון: התנועה הציונית לפני המהפכה

ממשלתה של הקיסרית יקטרינה השנייה, בין השנים 1764-1796, רצתה לאפשר את נכחותם של היהודים ברוסיה. מעבר לכך היא אישרה את הזכויות המיוחדות שמהן נהנו היהודים כאשר היו תחת הממלכה הפולנית ליטאית. השימור של הממשל העצמי האוטונומי שהיה ליהודים באותה העת, היה חשוב ביותר עבורם. יקטרינה ראתה ביהודים כנכס חברתי אשר יכול לסייע להתפתחותן של הערים באימפריה הרוסית. אולם החשיבה הזו באה מתפיסת מוטעת במקצת שכל היהודים עסקו במסחר ובמלאכה בסביבה עירונית. בהדרגה הבינו הפקידים הרוסים שמרבית היהודים חיו בכלל בכפרים של איכרים ועסקו במסחר זעיר. תקופת השלטון של יקטרינה השנייה עמדה בעצם בסימן של מתח בלתי פוסק, בין המאמצים של המדינה להקנות ליהודים זכויות ופריבלגיות, לקיום של פעילויות כלכליות, כאשר אלו נחשבו למועילות עבור רוסיה, לבין ההגבלה של הפעילויות אשר נתפסו כבלתי פרודוקטיביות או כמזיקות מבחינה כלכלית.

הזכות הכלכלית המיוחדת והחשובה ביותר אשר ניתנה ליהודים הייתה למעשה ההכללה שלהם בהוראות של "כתב הזכויות לערים" של יקטרינה משנת 1785, כתב אשר העניק לערי האימפריה גופי ממשל אוטונומיים. פסיקה נוספת מ-1786 של הסנט הרוסי, העניקה ליהודים ספציפית את הזכות להצביע בבחירות למוסדות אלו ולשרת בהם⁴. בתקופת שלטונו של יורשה של יקטרינה, פאבל הראשון (-1806 1796), הסוגיה של הגדרת השאלה היהודית במדינה הרוסית, עלתה מחדש. המקור שלה היה בשיח על ימי הנאורות על היהודים וכן בגילוי של מציאות חייהם בתחום המושב וכן בייחוד בתפקיד שמילאו בכלכלה הכפרית. ה"שאלה היהודית" ברוסיה נשענה בעצם על שתי תפיסות או הנחות. האחד הוא רעיון "הקנאות היהודית" אשר הניח כי מאות שנים של רדיפה של הספרות התלמודית, יצרו בקרב היהודים מנטליות של גטו, זאת לצד תחושת עליונות כלפי הגויים, אשר שאבה את הכוח שלה מהדת ובעצם מנעה מהם להיות אזרחים נאמנים למדינה.

ההנחה השנייה הייתה בעצם "הנצלנות היהודית", כלומר הנטייה של היהודים לחיות על ידי ניצול עבודתם של שכניהם הנוצרים, בייחוד האיכרים. הפתרון לכך היה בהפלת המחסומים על ידי השילוב של היהודים בתרבות הסובבת ועל ידי ההגברה של היצרנות שלהם בעיקר באמצעות יישובם על הקרקע⁵. בתקופת השלטון של ניקולאי הראשון היה המאמץ הממושך ביותר בהיסטוריה הרוסית לתקן את "הקנאות הדתית" ואת "הנצלנות הכלכלית" של היהודים. רבות מהיוזמות של הצאר אשר נועדו לקדם את השילוב של היהודים בתרבות הסובבת ואת היצרנות שלהם כמו למשל חובת השירות הצבאי והקמת בתי ספר חדשים ומתקדמים, בדומה לאלו שנעשו באימפריה

⁴ ג'ון קליר, (2011) התפתחות החקיקה כלפי היהודים ברוסיה (1772-1882) בתוך תולדות יהודי רוסיה, מחלוקות פולין עד נפילת הקיסרות הרוסית 1772-1917, מרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, עמ' 15.
⁵ שם, עמ' 16-17.